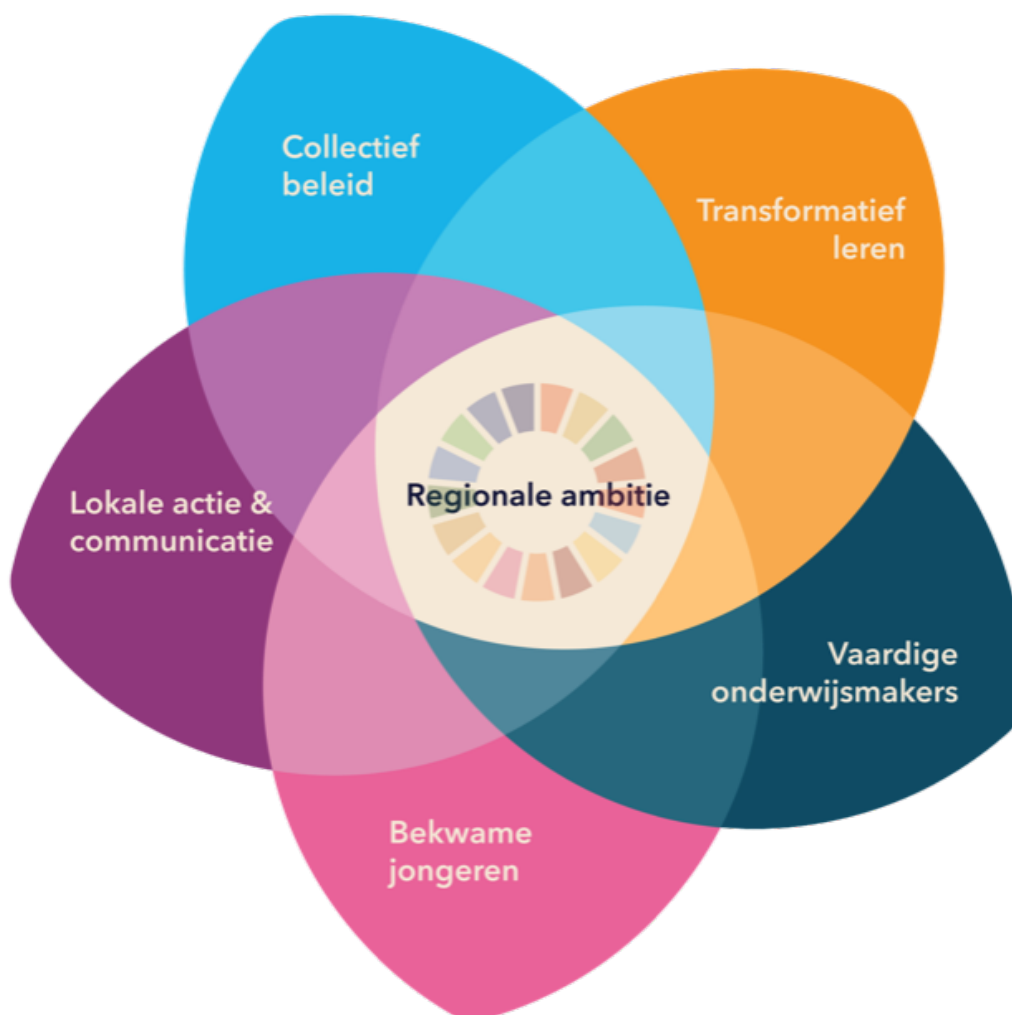

WHOLE REGION APPROACH

BRONDOCUMENT

Collectief leren om regeneratief
te handelen in de regio

Door Heleentje Swart, dec 2025

INHOUDSOPGAVE

1. REGENERATIEF LEREN	3
2. HET HERKENNEN VAN ONZE SFEER VAN INVLOED	5
3. VORM EN RICHTING GEVEN AAN EEN REGIONALE BEWEGING; DE ROL VAN DE SCHOOL EN DE DOCENT	6
4. EEN INTEGRALE REGIONALE AANPAK; DE REGIO ALS SCHOOL	7
5. DE BLOEMBLADEN VAN DE WRA TOEGELICHT	8
5.1 REGIONALE AMBITIE	8
5.2 TRANSFORMATIEVE LEERPROCESSEN	8
5.3 LERENDE ONDERWIJSMAKERS	8
5.4 BEKWAME JONGEREN	9
5.5 LOKALE ACTIE EN COMMUNICATIE	9
5.6 COLLECTIEF BELEID	10
6. PRIORITY ACTION AREAS UNESCO	10
LITERATUUROPGAVE	12
BIJLAGE A	12
ROLLEN BIJ COLLECTIEF LEREN OM REGENERATIEF TE HANDELEN IN DE REGIO	12

Dit Brondocument over de Whole Region Approach is ontwikkeld op basis van de ervaringen en inzichten die SPARK the Movement als regional centre of expertise (RCE) in de afgelopen jaren als regionaal transitieprogramma voor het Friese onderwijs heeft opgedaan, en nu op schrift zijn gesteld binnen het kader van het Groeifonds project ReGeNL en de bijdrage die SPARK the Movement binnen Actielijn 4 levert aan dit project.

Met onderstaande licentie vragen we je bij interesse voor gebruik contact met ons op te nemen via info@sparkthemovement.nl

1. REGENERATIEF LEREN

Welke vraag stelt deze tijd aan ons, docenten, schoolleiders, onderwijskundigen? Wat betekent onderwijs in de 21^e eeuw? Wat gebeurt er in de wereld om de school heen waar we jongeren voor opleiden? En wat vragen jongeren van onderwijs? Hoe kunnen zij, in het licht van de grote opgaven die er spelen, betekenis geven aan hun opleiding en hun ontwikkeling? Wat willen zij leren, wat voor toekomst zien zij voor zich en wat hebben ze nodig om die toekomst te kunnen realiseren?

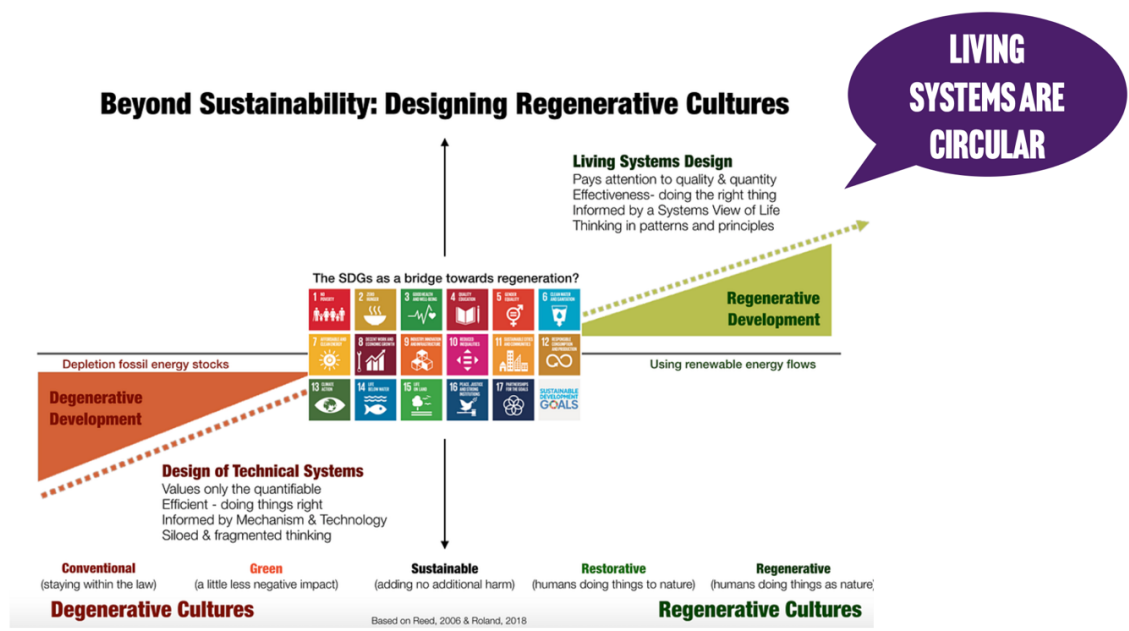
We leven in een bijzondere tijd, met ongekeerde mogelijkheden en met ongekeerde problemen. Het is ruim een halve eeuw geleden sinds de eerste mens een stap deed op de maan en we daarmee collectief beleefden hoe onze planeet er vanuit de ruimte uitzag. Ook astronauten na Armstrong benadrukten hun ontroering bij het zien van ons minuscule kleine blauwgroene thuis in een eindeloos universum, omsluit door een ragfijne witte nevel die ervoor zorgt dat hier leven mogelijk is.

In diezelfde tijd rapporteerde de Club van Rome dat we onze huishouding niet op orde hebben. We schenden op flagrante wijze basisbehoeften van mens en dier, we ontnemen grondstoffen aan de aarde zonder de leven-genererende kringlopen van de natuur te respecteren en we produceren natuurvreemde stoffen die niet of slecht afbreekbaar zijn en zich daardoor als verstorende, vaak giftige elementen ophopen in onze leefomgeving. Dit heeft geleid tot een wirwar van complexe, levensbedreigende en wereldomvattende problemen. Daarbij spelen ook allerlei sociale vraagstukken een belangrijke rol, zoals de verdeling van welvaart, het vertrouwen in de democratie en de steeds verdergaande verkapitalisering van onze leefwereld.

In deze context is het niet te bevatten wat een individu kan doen om het tij te keren. Geïnspireerd op het denken van Hannah Arendt is niet-handelen echter geen optie. Sterker nog, Arendt legt expliciet de verantwoordelijkheid voor verandering bij jou en mij, door ons aan te spreken op ons vermogen om een kritisch bewustzijn, betrokkenheid bij de wereld en enthousiasme te ontwikkelen (Hermsen, Het tij keren, 2019). Betekenisvol en motiverend onderwijs is een middel bij uitstek om met weloverwogen hoop kritisch te leren denken en herstellend of regeneratief (zie afbeelding 1) te leren handelen.

Dit Brondocument beoogt een impuls te geven aan onderwijmakers om zich te bezinnen op de vraag of we jongeren de kans geven om zich zodanig te ontwikkelen. Ook willen we een denkrichting aanreiken met betrekking tot de vraag hoe we zelf, persoonlijk en als professionals, kritisch en regeneratief handelen ontwikkelen en hoe we het kritisch en regeneratief leren handelen een plek kunnen geven in het onderwijs, bijvoorbeeld aan de hand van de Whole School Approach.

Doel echter van deze verkenning is om een integrale regio aanpak, een Whole Region Approach, te introduceren. Uitgaande van de gedachtegang dat mensen organisaties ontwikkelen en organisaties voor een groot deel het reilen en zeilen in een bepaald gebied beïnvloeden, is het belangrijk en interessant om te bepalen hoe mensen en organisaties zich tot zichzelf, en vooral ook zich tot elkaar kunnen gaan verhouden. Zodat we collectief leren hoe in de regio diepgaande veranderingen tot stand kunnen komen, gericht op herstel van de balans tussen aarde en menselijk handelen.

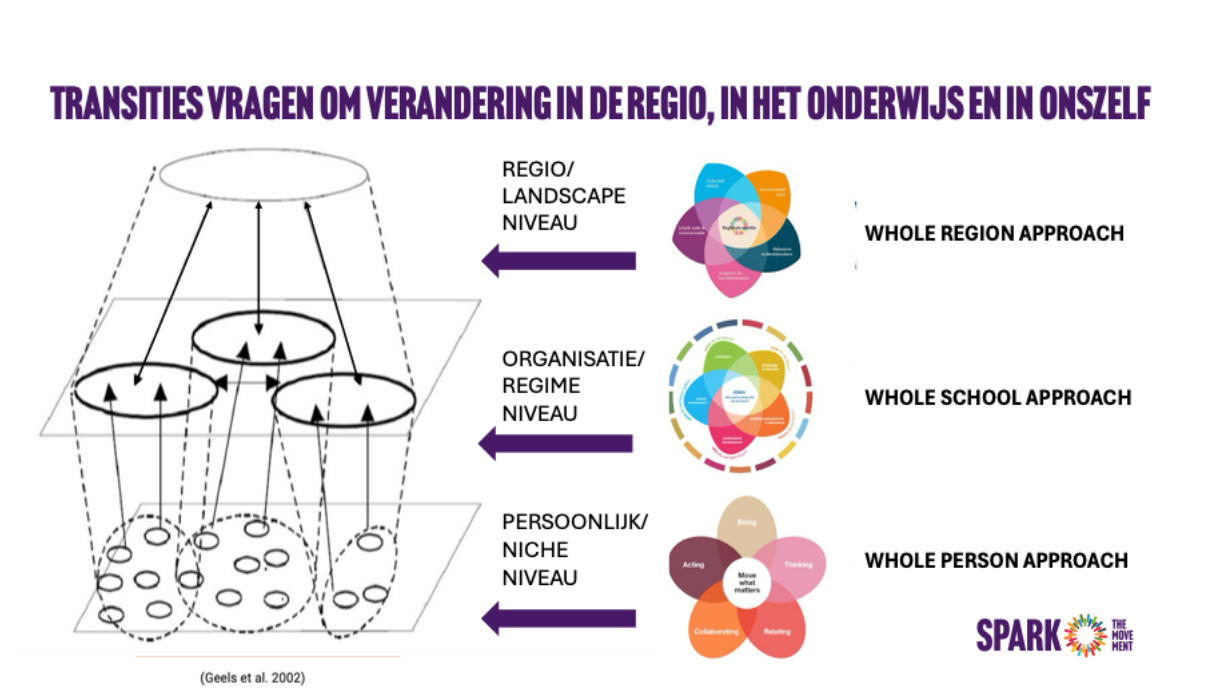
Afbeelding 1. Voorbij Duurzaamheid, het ontwerpen van regeneratieve culturen
 Wahl (2024), Reed (2006) & Roland (2018)

2. HET HERKENNEN VAN ONZE SFEER VAN INVLOED

De Whole Region Approach (WRA) is gebaseerd op de overtuiging dat iedere professional invloed heeft op diens werkwijze binnen organisaties, en daarmee op de manier waarop een organisatie functioneert en impact maakt in de regio waar deze is gesitueerd.

Transitiemanagement leert ons dat *niches* het *regime* beïnvloeden en het *regime* het *landschap*. Abstracte termen die vertaald kunnen worden naar mensen die organisaties beïnvloeden, en organisaties die samen de som der delen, de maatschappij vormen – en daarmee brede welvaart in de regio beïnvloeden (zie afbeelding 2). Of potentieel kunnen beïnvloeden. Want door onze individualistische en gesegregeerde perceptie van de werkelijkheid is het zaak dat we (weer?) collectief en integraal leren kijken naar onszelf, naar elkaar en naar hoe we de balans in hoe wij met onze leefomgeving omgaan kunnen herstellen.

Dit is waar SPARK the Movement een appèl op doet: dat we ons herinneren dat ieder van ons het verschil kan maken, dat we in verzet tegen de gang van zaken kunnen komen, dat ieder van ons met diens unieke talent en positie het begin van iets nieuws kan zijn.

Afbeelding 2. Transitie op drie niveaus
H. Swart, Groene Peper (2023)

3. VORM EN RICHTING GEVEN AAN EEN REGIONALE BEWEGING - DE ROL VAN DE SCHOOL EN DE DOCENT

Leren in de 21^e eeuw is niet anders dan waarvoor jongeren al vele eeuwen naar school gaan: zich de kennis en de vaardigheden eigen maken waardoor zij zich kunnen ontplooien en een begin kunnen maken van hun bijdrage aan de samenleving. De vraag is of we dát op dit moment ook onderwijzen. Leren jongeren wat zij moeten leren om de toekomst op een betekenisvolle, motiverende en hoopvolle wijze vorm te geven?

Welke plek heeft regeneratief leren, ofwel het leren voor herstel van hoe we met elkaar en onze leefomgeving omgaan, in het curriculum en in onze pedagogische en didactische aanpak? En hoe leren wij zelf, als mens en docent, hoe we hiernaar kunnen handelen? Hiervoor zijn de Whole School Approach (WSA) en het internationale raamwerk van de Inner Development Goals (IDGs) behulpzame 'lenzen'. Het zijn leidraden die helpen om op regime of mesoniveau en op niche of microniveau te kijken naar onszelf en ons werk. Ze geven taal om met collega's te bespreken waarom we doen wat we doen, en waarom.

De Inner Development Goals (IDGs)¹ bestaan uit vijf categorieën: zijn, denken, verbinden, samenwerken en handelen, met elk een vijftal sub-kenmerken zoals het ontwikkelen van een innerlijk kompas, openheid en doorzettingsvermogen. Deze gids van transformatieve vaardigheden is ontwikkeld door een grote internationale groep wetenschappers uit verschillende disciplines, met het oog op de innerlijke verandering die nodig is om de grote vraagstukken van onze tijd op te lossen. Op de site van de Inner Development Goals zijn talloze handvatten te vinden om hierover met elkaar in gesprek te gaan, waaronder bijvoorbeeld de teaching toolbox van de Transitionmakers².

De Whole School Approach (WSA) ondersteunt een team- of schoolbrede dialoog om tot een gezamenlijke visie op betekenisvol, motiverend en hoopvol onderwijs te komen. Om van daaruit na te gaan hoe die gezamenlijke visie impact heeft op het curriculum, de pedagogisch-didactische aanpak en/of de professionele ontwikkeling van het team. Ook het opbouwen van een regionaal netwerk om jongeren de mogelijkheid te bieden om in de echte wereld te leren voor duurzame ontwikkeling hoort daarbij. Naast de [WSA Toolkit](https://wholeschoolapproach.lerenvoormorgen.org/)³ op de site van Leren voor Morgen heeft SPARK the Movement een [QuickScan](https://sparkthemovement.nl/)⁴ ontwikkeld waarmee een school of team in gesprek kan gaan.

¹ <https://innerdevelopmentgoals.nl/>

² <https://innerdevelopmentgoals.org/about/resources/> & <https://transitionmakers.nl/>

³ <https://wholeschoolapproach.lerenvoormorgen.org/>

⁴ <https://sparkthemovement.nl/>

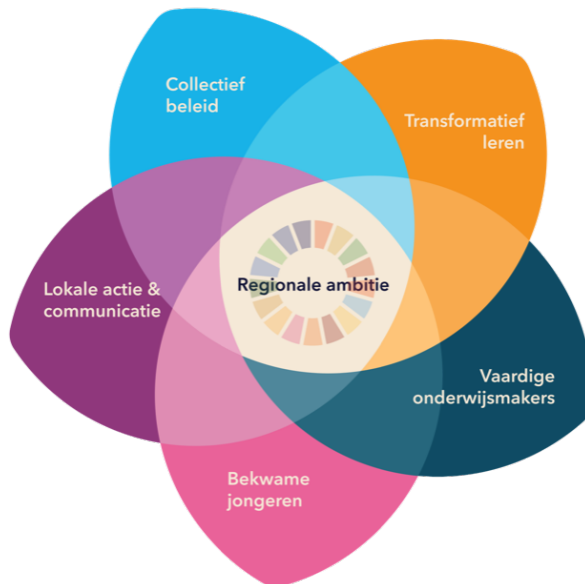
4. EEN INTEGRALE REGIONALE AANPAK - DE REGIO ALS SCHOOL

Indachtig het hierboven genoemde transitie­model en ons uitgangspunt dat mensen organisaties beïnvloeden, en organisaties samen een belangrijk stempel drukken op het reilen en zeilen in een regio is het ook belangrijk om na te denken over hoe onderwijs­organisaties samen integraal op dit macro- of landschapsniveau kunnen werken aan regeneratieve transitievraagstukken.

SPARK ziet de regio als de schaal waarop regeneratief leren handelen duidelijke betekenis en vorm krijgt voor studenten. In de meeste gevallen kunnen alle 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN op een regionale schaal worden herkend. Of het nu om armoede en verdelingsvraagstukken gaat, over het inzetten van afval als grondstof of bijvoorbeeld het versterken van biodiversiteit. Door leerlingen en studenten in contact te brengen met organisaties of bedrijven die concreet aan deze problemen (willen) werken kunnen er wederzijdse leerprocessen ontstaan die bijdragen aan het vinden van nieuwe ideeën, inzichten en oplossingen.

De vraag is hoe zulke leerprocessen kunnen worden ontwikkeld en uitgevoerd. Hiervoor ontwikkelde SPARK the Movement de Whole Region Approach (WRA). Deze bestaat uit zes facetten en is geïnspireerd op de priority action areas van de UNESCO Toolkit ESD for 2030.

Doel van de WRA is om collectief leren in de regio te ontwerpen, uit te voeren en te borgen, met oog op het creëren van positieve impact in de regio en op het stimuleren van de kennis, vaardigheden, houding en gedrag van jongeren om aan regionale ambities bij te dragen.

Afbeelding 3. Whole Region Approach
H. Swart, SPARK the Movement (2024)

5. DE BLOEMBLADEN VAN DE WRA TOEGELICHT

Waar gaan de zes facetten of bloembladen van de Whole Region Approach over? Hieronder worden deze kort toegelicht.

5.1 REGIONALE AMBITIE

Het hart van de WRA gaat over de ambitie of het gezamenlijk toekomstbeeld van de mensen en de organisaties in een regio; waar streven we naar in het licht van de vraag hoe we de leefbaarheid, verbondenheid en vitaliteit van een bepaald gebied toekomstbestendig versterken?

In Friesland voeren bedrijven, maatschappelijke organisaties en onderwijsinstellingen een gemeenschappelijke agenda gericht op brede welvaart, voor mens en dier hier en nu, en voor het leven na ons. Dit brengt talloze diepgaande verandervraagstukken aan het licht op sociaal, ecologisch en economisch vlak. Bijvoorbeeld hoe de cyclus van armoede voor bepaalde wijken doorbroken kan worden, hoe we ons zorg- en voedselsysteem lokaal kunnen versterken, hoe we de verzilting van ons drinkwater kunnen remmen, of hoe we afval tot grondstof kunnen verwerken, etc.

Centraal in de WRA staat met andere woorden de vraag wat in een bepaald gebied de issues zijn waar mens, dier en leefomgeving voor staan gesteld.

5.2 TRANSFORMATIEVE LEERPROCESSEN

Bovengenoemde regionale transitievraagstukken zijn complex en systemisch van aard; ze kunnen niet door één partij of sector worden opgelost. Daarom is het belangrijk dat we deze vanuit zo veel mogelijk verschillende perspectieven leren bekijken.

De Week van de Regio Fryslân 2025 bracht 250 studenten van verschillende scholen (vo, hbo, mbo en wo) en opleidingen samen, om met Frisius MC mee te leren hoe het ziekenhuis een rol kan spelen in het versterken van de gezondheid onder Friese burgers, met een focus op wat zij eten en waar dat voedsel vandaan komt. Dertig verschillende regionale partijen, van boeren tot psychologen, van stadstuinen tot sociale buurtwinkels werkten met de jongeren samen om tot nieuwe ideeën en inzichten te komen.

Een transformatief leerproces is naast multi-disciplinair en multi-level dus ook multi-stakeholder en multi-generatieel gericht.

5.3 LERENDE ONDERWIJSMAKERS

Het ontwerpen, begeleiden en evalueren van transformatieve leerprocessen vraagt andere kennis en vaardigheden, en ook een open, lerende houding en ander gedrag van docenten, management en beleidsmakers in een onderwijsinstelling.

Onderwijsmakers in Friesland laten bij deelname aan transformatieve leermomenten, zoals SPARK the Movement die bijvoorbeeld organiseert rond de Nationale Hackathon Circulaire Economie, zien dat zij lef nodig hebben om buiten de gebaande orde te treden. Ook geven ze aan dat vaardiger willen worden in het coachen van multi-level en multidisciplinaire groepen, en beter zicht nodig hebben op het netwerk van bedrijven en organisaties die bezig zijn met regionale transitievraagstukken.

Transformatieve leerprocessen voor diepgaande veranderingen in de regio vragen om een collectieve vorm van onderwijskundig leiderschap: alleen samen en al doende kunnen docenten, management en beleidsmakers de pedagogische, didactische en organisatorische vaardigheden ontwikkelen die hiervoor nodig zijn⁵.

5.4 BEKWAME JONGEREN

Zoals gezegd is het doel van de WRA dat leerlingen en studenten worden gestimuleerd om zich de kennis en de competenties eigen te maken die bijdragen aan de realisatie van een regeneratieve regio.

‘Los met de lisdodde’ was een transformatief project, waarbij studenten van verschillende vakgebieden en onderwijsinstellingen in estafette-vorm met elkaars leeruitkomsten aan de slag gingen. HBO studenten rekenden voor boeren in het Friese veenweidegebied de praktische en academische inzichten van mbo en wo-master studenten door op haalbaarheid. Een van deze jongeren constateerde dat hij na deze casus ‘niet meer niet-circulair kon denken’.

De uitkomst van transformatief leren is dat we jongeren helpen om als bekwame transitiebouwers aan de slag te kunnen gaan.

5.5 LOKALE ACTIE EN COMMUNICATIE

Het ander doel van de WRA is om positieve veranderingen in de regio een zetje te geven. Daarom is actiegerichtheid en goede communicatie over transformatief leren een belangrijk vijfde facet.

In een [kort filmpje](#) dat werd gemaakt naar aanleiding van de Week van de Regio Friesland 2025 vertelt de hoogleraar Preventieve Gezondheidszorg van het Frisius MC dat de meedenk-kracht van de jongeren impact heeft op de interne discussie van het ziekenhuis, en dat deze week ‘andere oplossingen oplevert dan wanneer je artsen en verpleegkundigen dat alleen laat doen’.

⁵ Het [Pedagogisch Manifest](#) van het lectoraat Opvoeden en Opleiden voor Duurzaam en Democratisch Samenleven (lector José Middendorp) is in dit opzicht een inspirerend document. A [Rounder Sense of Purpose](#), waaraan onder andere de Duurzame Pabo aan heeft meegewerkt, biedt concrete didactische handvatten voor docenten.

De bedoeling van transformatieve leerprocessen rond regionale vraagstukken is dat deze leiden tot nieuwe inzichten en tot het vinden van nieuwe mogelijkheden. Het vertellen hierover hoort daar vanzelfsprekend bij – niets inspireert ons mensen zó als een goed verhaal!

5.6 COLLECTIEF BELEID

Het maken van afspraken en het organisatorisch afstemmen tussen de externe partners en met de andere scholen is bij transformatief leren belangrijk, opdat het leren in en met de regio voor een groenere, veiligere, gezondere, mooiere wereld normaal wordt.

In het Onderwijsakkoord Fryslân (OAF) is de structurele samenwerking tussen vijf onderwijsinstellingen vastgelegd (Aeres, NHL Stenden, Firda, Van Hall Larenstein en Rijksuniversiteit Groningen), de Provinsje Fryslân en de Gemeente Leeuwarden. Vanuit gedeelde ambities werken zij aan toekomstgericht onderwijs dat bijdraagt aan een circulaire, inclusieve en innovatieve regio. Het akkoord vormt een belangrijke pijler onder onder de Friese Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta en versterkt de realisatie van Brede Welvaart in de regio.

Om collectief beleid te realiseren is een systemische focus nodig en transitiegericht denken. Partners, docenten en studenten hebben hierbij een verschillende rol. Zie bijlage A voor een aanzet in ons denken hierover.

6. PRIORITY ACTION AREAS UNESCO

De hierboven beschreven facetten zijn geïnspireerd op de vijf Priority Action Areas uit de UNESCO Toolkit #ESDfor2030⁶, aangevuld op basis van onze zeven jaar ervaring om in Fryslân een beweging van onderwijsmakers, ondernemers en overheden op te bouwen gericht op het leren voor een circulaire economie en een duurzame samenleving. In 2025 werd Fryslân door Circle Economy erkend als meest circulaire regio ter wereld; de rol van Friese onderwijsmakers voor het behalen van die erkenning werd expliciet genoemd⁷.

7. CONCLUSIE

Dit bronbestand beschrijft een denklijn die ons kan ondersteunen bij het ontwikkelen van onderwijs waardoor leerlingen en studenten geïnspireerd en toegerust raken om zich een toekomst te bouwen zoals zij die voor zich zien.

Door de mens, onze waarneming van de werkelijkheid en diens enthousiaste verbeeldingsvermogen als startpunt te nemen voor het versterken van kritisch en moreel bewustzijn en het stimuleren van betrokkenheid bij de wereld kunnen diepgaande transities plaats vinden.

⁶ <https://www.unesco.org/en/sustainable-development/education/toolbox>

⁷ <https://circulairfriesland.frl/cgr-friesland/>

Transitiemanagement leert ons dat daarvoor afstemming nodig is tussen het hoopvolle initiatief van een individu, de verbinding met anderen binnen de organisatie waarin deze werkt en met de potentiële positieve impact die organisaties samen kunnen hebben op brede welvaart in de regio.

Om hier inzicht en taal voor te ontwikkelen benoem ik de Inner Development Goals op individueel en professioneel vlak; de eerder in samenwerking met Coöperatie Leren voor Morgen ontwikkelde Whole School Approach om organisatorische verandering teweeg te brengen en introduceer ik vanuit onze ervaring in Friesland en op basis van de Priority Action Areas van UNESCO de Whole Region Approach om regionale afstemming voor het leren voor brede welvaart te versnellen.

Heleentje Swart, Leeuwarden, 2025

Programmaleider SPARK the Movement

Regionaal leren voor een circulaire economie en een duurzame samenleving

LITERATUUROPGAVE

Cavagnaro, Elena & G.H. Curiel, *Three levels of sustainability*. Routledge London, 2022.

Geels, FW & Kemp, *Transities vanuit sociotechnisch perspectief*. Ministerie van VROM, 2000.

Haan, Esther, de, *Transities van sectoren*. Uitgeverij Boom, 2017.

Hermsen, Joke, *Het tij keren*. Prometheus, 2019.

Kruijf, Daan, Manon de Ruiters & Madelon de Beus, *Transities voor de voet op*. Coöperatie Leren voor Morgen, 2024.

Wahl, Daniël, *Designing regenerative cultures*. International Futures Forum, 2016.

BIJLAGE A

ROLLEN BIJ 'COLLECTIEF LEREN OM REGENERATIEF TE HANDELEN IN DE REGIO'

In het proces om gezamenlijk te leren hoe regeneratief (herstellend) te handelen hebben verschillende stakeholders verschillende rollen. Hieronder staan de partners en hun rol om hierin collectief op te trekken benoemd.

Rol onderwijmakers (docenten/management): Verbinding leggen tussen de belevingswereld van jongeren en de complexe maatschappelijke vraagstukken uit de regio. Ruimte maken voor en vertalen van relevante regionale transitie opgaven naar onderwijs. Onderling in gesprek gaan, en ook met studenten en met bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties.

Rol ondernemers: Verbinding aangaan met docenten en jongeren om hen enerzijds te inspireren met wat er al gebeurt op het gebied van circulaire of regeneratieve ontwikkeling en anderzijds te betrekken bij wat er nog niet gebeurt, en waar dus oplossingen voor worden gezocht.

Rol overheden: Verbinding tussen regionale stakeholders stimuleren, uitdragen van de visie, stimuleren dat er koers wordt gehouden en daarnaast ook het inspireren en betrekken van jongeren bij relevante circulaire of regeneratieve vraagstukken in de gemeente/ waterschap/ provincie.

Rol jongeren: Verbinden van creativiteit en open blik aan regionale ambities. Inzet van het overstijgende belang van de komende generatie inzetten om van denken naar doen te komen. Nieuwe energie ontwikkelen om al doende te leren hoe maatschappelijke regionale opgaven kunnen worden opgelost.